

SENECA

Lucius Annaeus Seneca (sau Seneca cel Tânăr), om de stat, filozof și scriitor latin, s-a născut în anul 4 î.Cr. la Corduba (azi Córdoba), în provincia romană Hispania. În pofida unei sănătăți precare urcă destul de repede în ierarhia politică a unei Rome marcate de regimuri tiranice și represive. Câștigă și faimă literară, scriind tragedii și tratate cu caracter filozofic, literar și științific. Este, pe rând, condamnat la moarte de Caligula, apoi de Claudius, exilat opt ani în insula Corsica, apoi numit pretor și preceptor al tânărului împărat Nero. Timp de alți opt ani Seneca va fi adevăratul conducător al Imperiului Roman – o perioadă de pace și prosperitate. Treptat, relațiile sale cu Nero se răcesc, iar acuzațiile și calomniile se înmulțesc, acestea insistând pe contrastul dintre imensa bogăție a lui Seneca și nobilele precepte stoice pe care le promova. În anul 65, în urma descoperirii unui complot împotriva lui Nero, în care ar fi fost implicat și Seneca, filozoful este obligat să se sinucidă. Dintre operele sale cele mai importante amintim: *De brevitae vitae* (*Despre scurtimea vieții*), *De providentia* (*Despre providență*), *Quaestiones naturales* (*Problemele naturii*), *De vita beata* (*Despre viața fericită*), *De ira* (*Despre mânie*), tragedii ca *Fenicienele*, *Hercule furios*, *Troienele*, *Medeea*, pamfletul *Apokolokyntosis divi Claudii* (*Prefacerea în dovleac a împăratului Claudius*).

Gheorghe Guțu (1906–1994) a fost unul dintre cei mai de seamă clasiști români. După absolvirea Facultății de Filologie a Universității din București (1928), desfășoară o lungă și fructuoasă carieră didactică, mai întâi ca profesor de latină la licee din Târgoviște, Cluj și București, apoi în calitate de conferențiar la Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Maiorescu”. A publicat volumele: *Lucius Annaeus Seneca: Viața, timpul și opera morală* (1944); *Dicționar latin-român* (1966, Humanitas, 2012); *Limba latină, manual pentru clasa a IX-a* (1969); *Publius Vergilius Maro, studiu literar* (1970), precum și traduceri din Cicero, Quintilian, Iuvenal, Tacitus sau Dimitrie Cantemir.

Traducerea de față a fost publicată pentru prima dată la Editura Științifică, București, 1967.

SENECA

SCRISORI CĂTRE LUCILIU

TRADUCERE ȘI NOTE
DE GHEORGHE GUȚU

Introducere și tabel cronologic
de Dionisie Pîrvuloiu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Introducere</i>	11
<i>Tabel cronologic</i>	21
<i>Nota traducătorului: „Supraviețuirea“ operei lui Seneca</i>	27

CARTEA I

Scrisoarea I (Despre folosirea timpului)	33
Scrisoarea a II-a (Călătoriile și lectura)	34
Scrisoarea a III-a (Despre alegerea prietenilor)	36
Scrisoarea a IV-a (Despre frica de moarte)	38
Scrisoarea a V-a (Ostentația „filozofilor“ și adevărata filozofie)	40
Scrisoarea a VI-a (Despre adevărata prietenie)	42
Scrisoarea a VII-a (Înțeleptul și mulțimea)	44
Scrisoarea a VIII-a (Străduințele înțeleptului)	47
Scrisoarea a IX-a (Înțeleptul și prietenia)	50
Scrisoarea a X-a (Foloasele singurătății)	55
Scrisoarea a XI-a (Filozofia și îndreptarea vieții)	57
Scrisoarea a XII-a (Foloasele bătrâneții; izbăvirea morții)	59

CARTEA A II-A

Scrisoarea a XIII-a (Înțeleptul și curajul în fața vieții)	62
Scrisoarea a XIV-a (Grija trupului și grija de suflet)	66
Scrisoarea a XV-a (Exercițiile fizice și exercițiile spirituale)	70
Scrisoarea a XVI-a (Despre utilitatea filozofiei)	73
Scrisoarea a XVII-a (Trebuie mai întâi să îmbrățișăm filozofia; sărăcia este un bine)	75
Scrisoarea a XVIII-a (Plăcerile înțeleptului)	78
Scrisoarea a XIX-a (Despre viața liniștită)	81
Scrisoarea a XX-a (Despre nestatornicia oamenilor)	84
Scrisoarea a XXI-a (Despre adevărata glorie a filozofului)	87

CARTEA A III-A

Scrisoarea a XXII-a (Iubitorul de înțelepciune și mulțimea ocupațiilor)	91
Scrisoarea a XXIII-a (Adevăratele plăceri sunt în filozofie)	94
Scrisoarea a XXIV-a (Despre frica de ce va fi; despre moarte)	96
Scrisoarea a XXV-a (Primejdiile singurătății)	103
Scrisoarea a XXVI-a (Lauda bătrâneții)	105
Scrisoarea a XXVII-a (Nu există plăcere decât în virtute)	106
Scrisoarea a XXVIII-a (Călătoriile nu folosesc la însănătoșirea spiritului)	108
Scrisoarea a XXIX-a (Sfaturi inoportune)	111

CARTEA A IV-A

Scrisoarea a XXX-a (Trebuie să aștepti liniștit moartea. Exemplul lui Bassus)	114
Scrisoarea a XXXI-a (Bunuri aparente și bunuri adevărate)	117
Scrisoarea a XXXII-a (Îndemn spre filozofie)	120
Scrisoarea a XXXIII-a (Maximele filozofilor)	121
Scrisoarea a XXXIV-a (Felicitare și îndemn)	124
Scrisoarea a XXXV-a (Nu există prietenie decât între cei buni)	125
Scrisoarea a XXXVI-a (Liniștea sufletească; dorințele mulțimii; disprețul morții)	126
Scrisoarea a XXXVII-a (Filozofia ne dă tăria sufletească)	129
Scrisoarea a XXXVIII-a (Preceptele filozofilor să fie concise)	130
Scrisoarea a XXXIX-a (Despre neajunsurile succesului)	130
Scrisoarea a XL-a (Cum să fie vorbirea filozofului)	132
Scrisoarea a XLI-a (În orice om virtuos se află un zeu)	135

CARTEA A V-A

Scrisoarea a XLII-a (Oamenii virtuoși sunt foarte rari)	138
Scrisoarea a XLIII-a (Înțeleptul trebuie să trăiască tot timpul ca și cum ar trăi în public)	140
Scrisoarea a XLIV-a (Adevărata noblețe stă în filozofie)	141
Scrisoarea a XLV-a (Deșarta subtilitate sofistică)	142
Scrisoarea a XLVI-a (După lectura unei cărți a lui Luciliu)	145
Scrisoarea a XLVII-a (Sclavii sunt oameni: trebuie să fie tratați omenește)	146
Scrisoarea a XLVIII-a (Despre prietenie și despre inutilitatea discuțiilor sofisticate)	150

Scrisoarea a XLIX-a (Viața este scurtă: nu trebuie s-o cheltuim cu subtilități sofisticate)	153
Scrisoarea a L-a (Oamenii nu-și văd viciile; dacă le-ar vedea, s-ar vindeca)	156
Scrisoarea a LI-a (Filozoful să-și aleagă o localitate potrivită)	158
Scrisoarea a LII-a (Toți cei ce tind spre înțelepciune au nevoie de o bună călăuză)	161
CARTEA A VI-A	
Scrisoarea a LIII-a (Cei mai mulți oameni nu-și cunosc viciile; filozofia li le arată și le vindecă)	165
Scrisoarea a LIV-a (Seneca și astmul de care suferă; atitudinea lui față de moarte)	168
Scrisoarea LV-a (Vila lui Vatia; viața liniștită și viața trândavă)	169
Scrisoarea LVI-a (Înțeleptul este pretutindeni liniștit; păcătosul este în orice loc neliniștit)	172
Scrisoarea LVII-a (Înțeleptul nu este stăpân pe reacțiile naturale ale sufletului)	176
Scrisoarea LVIII-a (Împărțirea ființelor după Platon)	178
Scrisoarea LIX-a (Deosebirea dintre plăcere și bucurie; despre prostia omului)	186
Scrisoarea LX-a (Dorințele vulgului trebuie să fie disprețuite)	190
Scrisoarea LXI-a (Seneca declară că este pregătit de moarte)	191
Scrisoarea LXII-a (Folosirea timpului)	192
CARTEA A VII-A	
Scrisoarea LXIII-a (Nu trebuie să plângem fără măsură moartea unui prieten)	193
Scrisoarea LXIV-a (Lauda lui Q. Sextius și a filozofilor de altă dată)	196
Scrisoarea LXV-a (Ce este cauza la Platon, la Aristotel și la stoiici; folosul unor asemenea discuții)	198
Scrisoarea LXVI-a (Toate bunurile sunt egale; toate virtuțile sunt egale)	203
Scrisoarea LXVII-a (Tot ce este bun este de dorit)	214
Scrisoarea LXVIII-a (Seneca recomandă lui Luciliu viața liniștită)	218
Scrisoarea LXIX-a (Desele călătorii dăunează înțelepciunii)	220

CARTEA A VIII-A

Scrisoarea LXX-a (Curmarea vieții)	222
Scrisoarea LXXI-a (Unicul bine: valoarea morală. Orice bine este egal cu alt bine)	228
Scrisoarea a LXXII-a (Să părăsim totul spre a îmbrățișa filozofia) . . .	236
Scrisoarea a LXXIII-a (Filozofii sunt pe nedrept acuzați că nu sunt buni cetățeni)	238
Scrisoarea a LXXIV-a (Nu există alt bine decât ceea ce este moral)	242

CARTEA A IX-A

Scrisoarea a LXXV-a (Filozofia nu vâneză cuvinte, ci se îngrijește de suflete)	250
Scrisoarea a LXXVI-a (Seneca învață și la bătrânețe. Încă o dată: nu este bine decât ceea ce este moral)	253
Scrisoarea a LXXVII-a (Despre moartea lui Marcellinus)	261
Scrisoarea a LXXVIII-a (Nu trebuie să ne înfricoșăm de boli)	265
Scrisoarea a LXXIX-a (Despre Charybda, Scylla și Etna. Înțelepții sunt egali între ei)	272
Scrisoarea a LXXX-a (Avantajele sărăciei)	276

CARTEA A X-A

Scrisoarea a LXXXI-a (Datorăm recunoștință celui care ne-a făcut bine dacă apoi ne-a făcut rău?)	279
Scrisoarea a LXXXII-a (Împotriva lăncezelii. Împotriva unor arguții dialectice)	286
Scrisoarea a LXXXIII-a (Divinitatea privește gândurile oamenilor. Iarăși despre arguțiile filozofilor, mai ales cele privitoare la beție)	293

CARTEA A XI-A – A XIII-A

Scrisoarea a LXXXIV-a (Lectura și scrisul trebuie să alterneze. Foloasele lecturii)	300
Scrisoarea a LXXXV-a (Pasiunile, chiar și moderate, nu sunt de admis la un înțelept)	303
Scrisoarea a LXXXVI-a (Ferma lui Scipio și baia lui. Despre plantarea măslinilor)	311
Scrisoarea a LXXXVII-a (Despre frugalitate și despre lux. Bogățiile sunt un bine?)	316

Scrisoarea a LXXXVIII-a (Artele liberale nu sunt prin ele însele un bine: nu contribuie la realizarea virtuții)	325

CARTEA A XIV-A

Scrisoarea a LXXXIX-a (Despre părțile filozofiei. Despre luxul și lăcomia din vremea lui Seneca)	337
Scrisoarea a XC-a (Lauda filozofiei. Numai ea vindecă sufletul) . . .	343
Scrisoarea a XCI-a (Despre focul care a distrus orașul Lyon. Despre nestatornicia lucrurilor omenești; cugetări despre moarte)	355
Scrisoarea a XCII-a (Împotriva epicureilor. Plăcerea nu contribuie la fericirea vieții)	360

CARTEA A XV-A

Scrisoarea a XCIII-a (Despre moartea lui Metronax. Viața trebuie să fie măsurată nu după durata ei, ci după folosirea ei)	369
Scrisoarea a XCIV-a (Preceptele privitoare la datoriile morale sunt folositoare?)	372
Scrisoarea a XCV-a (Preceptele morale singure nu sunt de ajuns. Este nevoie de principii generale)	389

CARTEA A XVI-A

Scrisoarea a XCVI-a (Să suportăm totul cu răbdare)	406
Scrisoarea a XCVII-a (Păcătoși au fost și vor fi întotdeauna. Procesul lui Clodius. Despre puterea conștiinței)	407
Scrisoarea a XCVIII-a (Să nu ne încredem în bunurile din afara noastră)	411
Scrisoarea a XCIX-a (Consolare la moartea unui copil. Nu trebuie să ne complăcem în durere)	415
Scrisoarea a C-a (Despre filozoful Papirius Fabianus și cărțile lui) . . .	422

CARTEA A XVII-A – A XVIII-A

Scrisoarea a CI-a (Despre moartea lui Senecio)	426
Scrisoarea a CII-a (Faîma postumă este un bine)	429
Scrisoarea a CIII-a (Prudența în raporturile cu oamenii)	436
Scrisoarea a CIV-a (Seneca bolnav și îngrijirile soției. Bolile sufletești nu se vindecă prin schimbarea locurilor. Salvarea este filozofia și exemplul vechilor înțelepți)	437
Scrisoarea a CV-a (Ce face viața fără de griji?)	446
Scrisoarea a CVI-a (Binele este un corp?)	447

Scrisoarea a CVII-a (Sufletul trebuie să fie întărit față de ce este întâmplare și necesitate)	450
Scrisoarea a CVIII-a (Cum trebuie să fie audiați filozofii)	452
Scrisoarea a CIX-a (Dacă înțeleptul poate fi de folos înțeleptului și în ce chip)	462
CARTEA A XIX-A	
Scrisoarea a CX-a (Dorințe deșarte, temeri deșarte: remediul este filozofia)	466
Scrisoarea a CXI-a (Opoziția între adevărata filozofie și sofistică)	470
Scrisoarea a CXII-a (Caz disperat de îndreptare morală a unui năvălit)	472
Scrisoarea a CXIII-a (Dacă virtuțile sunt sau nu viețuitoare)	472
Scrisoarea a CXIV-a (Coruperea stilului provine din stricarea moravurilor)	479
Scrisoarea a CXV-a (Frumusețea virtuților; împotriva setei de bogăție)	486
Scrisoarea a CXVI-a (Pasiunile trebuie să fie cu totul îndepărtate)	491
Scrisoarea a CXVII-a (Înțelepciunea este un bine. A fi înțelept este de asemenea?)	493
CARTEA A XX-A	
Scrisoarea a CXVIII-a (Ce este binele?)	501
Scrisoarea a CXIX-a (Cine-și domină poftele este un om bogat)	505
Scrisoarea a CXX-a (Cum au căpătat oamenii noțiunea de bine și de moral)	508
Scrisoarea a CXXI-a (Toate viețuitoarele au cunoștința naturii)	514
Scrisoarea a CXXII-a (Împotriva acelor care răstoarnă rânduielele naturii proprii)	519
Scrisoarea a CXXIII-a (Să ne obișnuim cu simplitatea vieții; să disprețuim pe apologetii plăcerilor)	524
Scrisoarea a CXXIV-a (Dacă binele se cuprinde cu simțirea sau cu mintea)	527
<i>Indice de nume</i>	533

SCRISORI CĂTRE LUCILIU

CARTEA I

SCRISOAREA I

Așa să faci, dragul meu Luciliu¹; dedică-te ție însuși, și timpul care până acum ți se răpea, ți se lua pe furiș sau îți scăpa adună-l și păstrează-l. Fii convins că este așa cum îți scriu: unele ceasuri ni se răpesc, altele ne sunt luate fără s-o știm, altele ne scapă. Totuși cea mai rușinoasă pagubă e cea din nepăsare.

Dacă ai vrea să iei seama, cea mai mare parte din viață ne-o pierdem făcând răul, o mare parte dintr-înșă nefăcând nimic și viața toată făcând altceva decât ce trebuie. Ai putea să-mi arăți pe cineva care pune vreun preț pe timp, care-și socotește ziua, care-și dă seama că pe fiecă zi el moare? Căci noi într-asta ne înșelăm: vedem moartea înaintea noastră, când mare parte dintr-înșă a și trecut: tot timpul dinapoia noastră e-n stăpânirea ei.

Fă deci, dragă Luciliu, ceea ce-mi scrii că faci: nu scăpa un ceas. Dacă vei fi stăpân pe ziua de azi, vei depinde mai puțin de ziua de mâine. Tot amânând, viața se scurge. Toate, Luciliu, ne sunt străine, numai timpul e al nostru. Natura ne-a trimis pe lume cu această singură avere, trecătoare și amăgitoare, din care totuși ne scoate cine vrea. Și este așa de mare nesăbuința oamenilor, încât atunci când capătă câte un lucru de nimic sau de foarte puțin preț, și cu siguranță ușor de procurat, se simt îndatorați, pe când nici unul dintre cei cărora le sacrifici timpul nu socoate că-ți

¹) Luciliu, căruia *Scrisorile* îi sunt destinate, era de origine obscură, dar se ridicase la rangul de cavaler și la funcția de procurator al Siciliei, după ce exercitase aceeași funcție în provincii mai puțin însemnate. Fusese un adept al epicureismului. În momentul redactării *Scrisorilor* ne apare ca de curând convertit la stoicism. Se încercase de asemenea și în poezie.

datorează ceva, când, de fapt, acesta este singurul bun pe care nimeni nu ți-l poate da înapoi, cu oricâtă bunăvoință.

Mă vei întreba, poate, ce fac eu care-ți dau aceste sfaturi. Îți voi mărturisii sincer: așa cum se întâmplă cu un mare risipitor, dar atent la socoteli, contul cheltuielilor îmi este clar. N-aș putea spune că eu nu pierd nimic, dar ce pierd, de ce pierd și cum, ți-o pot spune; îți pot arăta cauzele sărăciei mele. Dar mi se întâmplă și mie ca și celor mai mulți, ajunși în mizerie nu din vina lor: toți îi scuză, nimeni nu-i ajută. Concluzia? Nu-l socotesc sărac pe cel ce se mulțumește cu oricât de puțin i-ar prisosi. Tu totuși aș vrea să-ți păstrezi ce-i al tău; vei începe astfel la vremea potrivită. Căci, așa cum ziceau strămoșii noștri, târzie-i cumpătarea când ajungi la fundul vasului; rămâne la fund nu numai foarte puțin, dar și ce-i mai rău.

—Cu bine.

SCRISOAREA A II-A

Din cele ce-mi scrii și din cele ce-aud, îmi pun mari nădejdi în tine: nu alergi în toate părțile și nu te lași pradă neliniștii, tot schimbându-ți locul. O astfel de agitație este semnul unui suflet bolnav. Cea dintâi dovadă a unui spirit cumpănit este, cred, puțința de a sta locului și de a zăbovi cu sine. Vezi însă ca lectura asta a multor autori și a operelor de tot felul să nu aibă într-însa ceva împrăștiat și nestatornic. Trebuie să stăruie asupra anumitor opere și să ți le însușești pe deplin, dacă vrei să te alegi cu ceva care să-ți rămână întipărit în suflet. Cine este pretutindeni nu este nicăieri. Cei care-și petrec viața în călătorii ajung să aibă multe gazde, dar nici o prietenie. Tot astfel e firesc să li se întâmple și celor care nu se apropie intim de spiritul nimănui, ci, zoriți, străbat totul în goană. Nu folosește și nu se lipește de om hrana, care, îndată ce-i înghițită, e dată afară. Nimic nu împiedică atâta însănătoșirea ca schimbarea prea deasă a lecurilor. O rană cu care tot încerci

leacuri nu se mai vindecă. Planta care este des mutată din locul ei nu mai prinde puteri. Nu există lucru atât de folositor ca să poată folosi numai din fugă. Numărul mare de cărți te împrăștie. Prin urmare, neputând citi toate cărțile pe care le ai, este destul să ai câte poți citi.

„Dar uneori, zici tu, vreau să răsfoiesc cutare carte, alteori, alta.“ Înseamnă că ai un stomac obosit, dacă ciugulești din toate; bucatele felurite și nepotrivate unele cu altele strică, nu hrănesc. Așadar, citește mereu scriitorii consacrați și, chiar dacă uneori dorești să te abați și pe la alții, întoarce-te iar la cei dintâi. Caută-ți zilnic un sprijin împotriva sărăciei, împotriva morții și a tuturor celorlalte nenorociri și, după ce vei fi străbătut atâtea pagini, alege-ți o singură idee pe care s-o rumegi în acea zi. Așa fac și eu: dintre multele lucruri citite, mă opresc la o idee. Cea de azi este una pe care am găsit-o la Epicur¹, căci obișnuiesc să trec și în tabăra dușmană, nu ca dezertor, ci ca iscoadă. „O sărăcie voioasă, zice el, este frumos lucru.“

Dar dacă e voioasă, nici nu-i sărăcie, căci este sărac nu cine are puțin, ci cel care râvnește la mai mult. Ce importanță are câți bani zac în lada cuiva, cât grâu în hambar, câte turme are, cât capital

¹) Vestitul filozof materialist (341–271 î.Cr.) nu numai că nu este combătut de Seneca cu violența cu care epicureismul era combătut de școlile filozofice adverse (vezi, de exemplu, Cicero, în *De finibus bonorum et malorum* II; *De natura deorum* etc.), dar fiecare scrisoare dintre primele 29 se încheie cu un citat din Epicur. Nici laudele nu lipsesc când și când. Considerăm util să redăm câteva păreri ale lui Seneca despre Epicur, apărute în altă lucrare a sa: „Părerea mea este (și spun acest lucru împotriva partizanilor noștri) că preceptele morale ale lui Epicur prescriu ceva sfânt și just, și privind mai de aproape, chiar ceva trist. Fiindcă acea faimoasă plăcere se reduce la ceva foarte mic și modest. Aceeași lege pe care noi o prescriem virtuții el o prescrie plăcerii. El cere ca ea să asculte de natură; or, este foarte redusă voluptatea cu care se mulțumește natura“. — „Când cel ce duce o viață de trândăvie, de desfrâu și de dezmăț numește aceasta fericire, el nu face decât să invoce o mare autoritate [Epicur – n.n.] în sprijinul unui lucru rău și nu urmărește o plăcere recomandată de Epicur, ci pe aceea pe care o aduce cu sine“ (*De vita beata* XIII).

dat cu camătă, dacă el pândește bunul altuia, dacă își socotește nu averea agonisită, ci pe cea de agonisit în viitor? Mă întrebi care trebuie să fie limita averii cuiva? Mai întâi să aibă cât îi este necesar; apoi, cât îi este de ajuns. —Cu bine.

SCRISOAREA A III-A

Ai dat unui prieten de-al tău — așa îmi scrii — să-mi aducă o scrisoare. Apoi îmi atragi atenția să nu discut cu el despre toate ale tale, căci nici tu n-o faci de obicei. Astfel, în aceeași scrisoare îmi spui că el îți este prieten, și că nu-ți este. Dacă te-ai folosit de acest termen în înțelesul lui curent și dacă l-ai numit prieten așa cum oricărui candidat îi spunem onorabile, sau cum salutăm cu „domnule“ pe cineva care ne iese în cale și al cărui nume ne scapă, nici o discuție. Dar dacă socotești prieten pe cineva în care nu ai aceeași încredere ca în tine însuși, faci o mare greșală și nu cunoști valoarea adevăratei prietenii.

Cântărește cu prietenul tău toate lucrurile, dar mai întâi cântărește-l pe el. După ce te împrietenești, trebuie să ai încredere, înainte de a te împrieteni, trebuie însă să judeci. Fac lucrurile pe dos, răsturnând ordinea firească, aceia care, împotriva preceptelor lui Teofrast¹, cântăresc pe cineva abia după ce au prins drag de dânsul și, după ce-l cântăresc, nu-l mai iubesc. Gândește-te mult timp dacă trebuie să te împrietenești cu cineva. De îndată însă ce

¹) Teofrast, pe numele său Tyrtamos (Lesbos, 372 — Atena, 287 î.Cr.), cel mai apropiat elev al lui Aristotel, care l-a și numit astfel (*theophrastós* = vorbitor divin) și urmașul lui în 322 la conducerea școlii peripatetice. Spirit enciclopedic, el se ocupă cu toate științele timpului; Diogene Laertios ne-a transmis titlurile a 229 de lucrări. Cele care au avut un mai mare răsunet au fost cercetările lui despre plante. În vremea noastră numele lui este cunoscut mai ales prin opera sa asupra *Caracterelor*, pe care La Bruyère o traduce. Tabloul critic al societății din timpul lui Ludovic XIV, cu același titlu, este inspirat din opera lui Teofrast.

te-ai hotărât s-o faci, lasă-l să pătrundă în toate cutele sufletului tău. Vorbește cu dânsul tot atât de deschis cum ai vorbi cu tine și trăiește așa, ca să nu ai a-ți mărturisi nimic ce n-ai putea mărturisi chiar și dușmanului tău. Dar, fiindcă se întâmplă uneori lucruri din care obiceiul face o taină, împărtășește-i prietenului tău toate grijile, toate gândurile. Dacă-l vei socoti demn de încredere, îl vei și face astfel. Căci unii, temându-se să nu fie înșelați, fac pe alții să-i înșele și, prin bănuiala lor, le dau dreptul de a cădea în păcat. De ce să mă păzesc la vorbă față de un prieten? De ce în fața lui să nu mă socot singur? Unii povestesc oricui le iese în cale ce trebuie să mărturisească numai prietenilor, și își descarcă sufletul în auzul tuturor. Alții, dimpotrivă, se tem să se mărturisească chiar și ființelor celor mai dragi și, nevoind, de s-ar putea, să se mărturisească nici lor înșiși, ascund și mai adânc orice taină. Tu să nu faci nici ca unii, nici ca ceilalți. Este la fel de greșit a te încrede în toată lumea ca și a nu te încrede în nimeni; dar, în primul caz aș zice că e vorba de o vină mai onorabilă, în al doilea de una care te ferește mai bine de primejdii.

Tot așa, să ții de rău deopotrivă și pe cei mereu fără astâmpăr și pe cei mereu liniștiți, căci zelul care se încântă de zarvă nu e hărnicie, ci zbuciumul unui suflet neliniștit, precum liniștea care socotește orice mișcare un chin nu-i decât destrămare și lăncezeală. De aceea, întipărește-ți în minte această cugetare pe care am citit-o la Pomponius¹: „Unii se retrag într-atâta la întuneric, încât tot ce-i la lumina zilei li se pare turbure“. Să îmbinăm lucrurile: cel odihnit trebuie să muncească, cel ce muncește trebuie să se odihnească. Sfătuiește-te cu natura: ea îți va spune că a făcut și zi, și noapte.

—Cu bine.

¹) L. Pomponius din Bononia, împreună cu Novius, cel mai însemnat autor de *atellane* (farse cu personaje fixe: Maccus, J. Buccus, Pappus, Dossennus), după numele localității Atella. Activitatea lor se fixează către finele secolului al II-lea î.Cr. și începutul secolului I î.Cr.

SCRISOAREA A IV-A

S tăruiește precum ai început și grăbește-te cât poți, ca să te bucuri cât mai mult timp de puritatea și armonia sufletului tău. De fapt, tu te bucuri chiar în vreme ce-l purifici, în vreme ce-l rânduiești. Alta este totuși mulțumirea pe care o simți contemplând un cuget fără pată, plin de strălucire. Îți aduci, desigur, aminte ce mare bucurie ai simțit atunci când, lepădând toga copilăriei, ai îmbrăcat-o pe cea de bărbat și ai fost dus cu alai în for. Așteaptă-te la una și mai mare, atunci când vei fi lepădat spiritul copilăresc și filozofia te va înscrie în rândul oamenilor. Căci dacă nu mai suntem copii, ne rămâne, ceea ce este mai grav, mintea unor copii. Aceasta e cu atât mai rău, cu cât avem gravitatea unor bătrâni și slăbiciunile unor copii; și nu numai pe ale copiilor, dar și pe ale pruncilor: aceia se sperie de lucruri neînsemnate, aceștia de ce li se năzare, iar noi și de unele, și de altele.

Înaintează numai (în filozofie): vei înțelege că de unele lucruri ar trebui să ne temem cu atât mai puțin, cu cât mai mare ne este spaima. Nu poate fi mare răul cel mai din urmă. Ți-a sosit moartea? Ar trebui să te temi de ea dacă ar putea să se oprească la tine. Dar, în mod firesc, ea sau nu-ți sosește, sau trece mai departe. „Este greu, zici tu, să-ți înalți sufletul până la disprețuirea vieții proprii.“ Dar nu vezi din ce pricini neserioase ne-o disprețuim? Unul atârnă spânzurat de un laț la ușa iubitei, altul se aruncă de pe acoperiș ca să nu-și mai audă stăpânul tunând și fulgerând, altul, un sclav fugar, își împlântă sabia în pânțele ca să nu fie adus din nou acasă. Crezi că virtutea nu e în stare să facă ce face spaima fără margini? Nici unul dintre cei ce gândesc prea mult la prelungirea vieții, măsurându-și fericirea după numărul consulilor¹, nu poate avea parte de o viață fericită.

Gândește-te în fiecare zi cum ai putea părăsi cu sufletul împacat o viață, pe care cei mai mulți o îmbrățișează și de care se țin, așa cum se agață de spini și de stânci cei furați de șuvoiul apelor.

¹) Anul se nota prin numele consulilor.

Cei mai mulți dintre noi se zbat nefericiți între frica de moarte și chinurile vieții: nu doresc să trăiască și nu știu să moară. Fă-ți de aceea viața plăcută, alungând orice neliniște în privința ei. Nu folosesc decât acele bunuri cu pierderea cărora sufletul se obișnuiește din vreme, și nu e lucru a cărui pierdere poate fi mai ușoară ca acela de care nu-ți pare rău că l-ai pierdut. De aceea, îmbărbătează-te și întărește-te față de tot ce poate izbi și pe cei mai puternici. De viața lui Pompei¹ au hotărât un băiețandru și un eunuc, iar de a lui Crassus², un part crud și obraznic. Caligula³ a poruncit lui Lepidus să-și întindă gâtul tribunului Dexter; el însuși și l-a întins lui Chaerea⁴.

Pe nimeni soarta nu îl ridică într-atâta, încât să nu-l amenințe tot pe atât pe cât l-a ajutat. Nu te încrede în apele ei liniștite: marea se răzvrățește într-o clipă, într-aceeași zi corăbiile sunt înghițite de valuri acolo unde înainte săltau voioase. Gândește-te că hoțul și dușmanul pot să-ți pună sabia în gât. Ca să nu mai vorbesc de puterea celor mari, orice sclav are asupra ta dreptul de viață și de moarte. O spun limpede: Cine-și disprețuiește propria viață este stăpân pe viața ta. Gândește-te la cei care au pierit de uneltirile din casa lor, loviți fățiș sau pe ascuns: vei vedea că furia sclavilor a

¹) Înving de Caesar, Pompei se retrase în Egipt. Aici fu omorât din ordinul lui Ptolemeu XII, regele minor și al ministrului său, eunucul Pothinos (anul 48 î.Cr.). ²) M. Licinius Crassus, fostul triumvir, pieri în expediția contra partilor, la Carrhae, în iunie 53 î.Cr. ³) Cassius Chaerea, fost centurion în armata din Germania (Tacitus, *Anale* I, 32), deveni mai târziu tribun al cohortelor pretoriene. Caligula îl umilea, jignindu-l prin porecle date adesea, ca: Venus, Priapus, Amor. Împreună cu Cornelius Sabinus, fu unul dintre fruntașii conspirației împotriva lui Caligula și cel care-i dădu lovitura de moarte, pe când acela trecea printr-un coridor strâmt ca să meargă la un spectacol. ⁴) Conjurația senatorială împotriva lui Caligula avea drept căpetenie pe Cn. Cornelius Lentulus Gaetulicus, de 9 ani comandant al armatei de pe Rin și fost prieten al lui Caligula, pe M. Aemilius Lepidus (Suetoniu, *Claudius* IX) și pe surorile împăratului, dintre care Agrippina era în strânse legături cu Aem. Lepidus. Ambii fruntași fură executați (Suetoniu, *Caligula* XXIX), iar surorile fură exilate. În locul lui Lentulus luă comanda armatei Rinului Servius Sulpicius Galba (Suetoniu, *Galba* VI).

făcut tot atâtea victime ca și a regilor. Atunci ce importanță are pentru tine cât de puternic este cel de care te temi, când oricine poate săvârși lucrul de care te temi? Dar, poate că, de vei cădea în mâinile dușmanului, învingătorul te va aduce la moarte; firește, acolo unde te și duceai. De ce te înșeli singur și vezi numai acum ceea ce de multă vreme îndurai? O spun clar: de când te-ai născut, te tot duci. La aceasta și la altele de acestea trebuie să cugetăm, dacă vrem să așteptăm liniștiți ceasul din urmă, a cărui groază umple de neliniște pe toate celelalte.

Dar, ca să pun capăt scrisorii, iată la ce cugetare m-am oprit astăzi (o culeg și pe ea din grădina altora¹): „O sărăcie orânduită după legea friii este o mare bogăție“. Cunoști limitele pe care această lege a friii le impune: să nu suferi de foame, de sete, de ger. Ca să alungi foamea și setea, nu e nevoie să aștepți la ușa celor trufași, nici să le rabzi încruntarea sprâncenelor și bunăvoința lor jignitoare, nu e nevoie să cutreieri mărire, nici să te ții pe urma armatelor. Ceea ce natura îți cere este ușor de procurat și la îndemână. Asudăm după lucruri deșarte. Acestea ne rod hainele, ele ne fac să încărunțim sub cort, ele ne împing spre țărmuri depărtate. Cât e de ajuns și-e la îndemână. Cine se învoiește cu sărăcia este un om bogat.

—Cu bine.

SCRISOAREA A V-A

Îmi face plăcere și mă bucur că studiezi stăruitor și că, lăsând totul la o parte, te ocupi de un singur lucru: cum să devii în fiecare zi mai bun. Și nu numai că te îndemn să stăruiești, dar și-o și cer. Numai atât te sfătuiesc: să nu faci lucruri care bat la ochi prin ținuta și felul tău de viață, ca aceia care doresc să fie doar arătați cu degetul, nu să se aleagă cu ceva. Ținuta neîngrijită, părul netuns,

¹) Aluzie la „grădina lui Epicur“, unde acesta își avea locuința și unde se adunau prietenii și discipolii lui, spre a-și asculta maestrul. Felul lor de viață era model de sobrietate.

barba stufoasă, disprețul arătat obiectelor de argint, așternutul întins pe pământul gol și tot ce vânează pe căi strâmbe succesul, evită-le.¹

E destul de urât numele de filozof, oricât de cuviincios l-ai purta. Unde ajungem, dacă vom începe să ieșim din rândul lumii? Viața noastră lăuntrică să fie deosebită; cea din afară să semene cu a mulțimii. Nu togă strălucitoare, dar nici una murdară. Să nu avem argintărie încărcată cu incrustații de aur masiv, dar să nu socotim drept semn al cumpătării lipsa aurului și argintului. Să tindem a duce o viață mai frumoasă decât a mulțimii, nu una opusă ei; altminteri alungăm din jurul nostru pe cei pe care vrem să-i îndreptăm. Ajungem ca ei să nu vrea să ne imite întru nimic, fiindcă se tem că ar trebui să ne imite întru totul. Ceea ce filozofia își propune în primul rând este simțul comun, viața civilizată, sociabilitatea. Orice ciudățenie ne îndepărtează de la rosturile ei.

Să luăm seama ca mijloacele prin care vrem să ne câștigăm admirația să nu fie ridicole și de nesuferit. Scopul nostru este, firește, să trăim potrivit cu natura. Dar e împotriva naturii să-ți chinui trupul, să nu suferi cât de cât curățenia, să cauți murdăria și să te hrănești nu numai cu o mâncare slabă, dar și cu una proastă și respingătoare. Așa cum a dori lucruri rafinate este desfrânare, tot așa a fugi de ce este obișnuit și ușor de procurat este nebunie. Filozofia cere cumpătare, nu tortură; iar cumpătarea nu-i nevoie să fie neîngrijită. Viața noastră să se țină la mijloc între felul de viață al înțeleptului și felul de viață al tuturor; această cale mijlocie e cea care îmi place. Să admire toți felul nostru de viață, dar să-l și admită. „Cum oare? Vom face tot ce fac ceilalți? Între ei și noi, nici o deosebire?” Foarte mare. Dar cât de deosebiți suntem de restul lumii, s-o vadă numai cine ne va cerceta mai de aproape. Cine ne intră în casă să ne admire mai degrabă pe noi decât vesela. Este un om mare acela care se servește de vase de lut, ca și cum ar fi de argint; dar nu-i mai mic cel care se servește de vase de argint,

¹) Filozofii cinici afectau o ținută neglijentă. Același ținută o aveau și unii stoici.